

Práce pana Mgr. Michala Téry, Ph.D., je zcela ojedinělým počinem v české historiografii. Navazuje na nejlepší tradici bádání o dějinách východní Evropy reprezentovanou Jaroslavem Bidlem, Josefem Macůrkem, Františkem Dvorníkem, Milanem Švankmajerem, Vladimírem Hostičkou, Václavem Veberem. Tematicky navazuje především na práci Jana Blahoslava Láška věnovanou christianizaci východních Slovanů. Zdůraznit je ovšem třeba jedinečnost jeho počinu, protože si dosud nikdo v českém prostředí nevytkl úkol napsat ucelené dějiny Kyjevské Rusi.

Pan Mgr. Michal Téra, Ph.D., přistoupil k realizaci úkolu, který si vytkl, jako vyzrálý badatel, jak potvrzuje jeho obsáhlá bibliografie, která svědčí o trvalém a zároveň koncentrovaném zájmu o starší dějiny východních Slovanů. Dosavadní badatelské výsledky, detailní znalost všech relevantních pramenů a možno říci úctyhodná znalost odborné literatury vytvářejí základnu, jež dovolila nejen vytknutí úkolu, ale také jeho zdárné naplnění. Výsledkem je velmi kvalitní monografie, která snese nejpřísnější srovnání s pracemi zahraničních odborníků včetně ruských a ukrajinských.

Obsáhlá monografie, již sám autor označil jako určitý druh syntézy, zahrnuje dějiny Kyjevské Rusi od jejích počátků až do přelomu 13. a 14. století, tedy do doby, kdy se Moskva dostává do čela procesu známého jako sbírání ruských zemí a pokračuje velmi rychlý mocenský vzestup litevského velkoknížectví provázený významnými územními zisky. Zvolený okamžik ukončení autorovi dovoluje vyslovení velmi citlivé a navýsost aktuální otázky – „komu patří Kyjevská Rus?“. Odpověď „nikomu a všem“ (s. 639) vystihuje autorův přístup k pojetí jejích dějin. Jejich systematický výklad je prostý jakýchkoliv ideových či citových zabarvení a zkraslení, jež se běžně objevují v pracích nejen ruských a ukrajinských historiků.

Vyzvednout je třeba, že se soustavně zabývá otázkami, které nepatří k nejřešenějším a přitom pomáhají pochopit formování vnitřních poměrů Kyjevské Rusi a také její mezinárodní postavení. S ohledem na čtenáře se vzdal podrobné analýzy vývoje odborných diskusí a sporů spojených s různými fázemi jejích dějin. Výjimku představuje výklad slovanské etnogeneze a rozsídlení Slovanů, jemuž právem věnuje velkou pozornost. Na základě nejnovějších poznatků filologických, archeologických a historických se zabývá známým problémem vztahu mezi Anty a Slovany a dokazuje, že v 7. století slovanská identita překryla antskou. Zdůrazňuje, že migrační pohyby ve východní Evropě je třeba klást do rozmezí od 5. do konce 8. století a potvrzuje známý fakt, že přelom 8. a 9. století přinesl do oblasti východní Evropy podstatné změny v podobě vzniku několika mocenských center, která začnou soupeřit o hegemonii.

Výstižně analyzoval i mezní názory na působení skandinávských Germánů ve východní Evropě a zdůraznil podstatný fakt, že právě vzájemné názorové střetání přispělo k vyjasnění jednoho z nejdiskutovanějších problémů východoevropských dějin. Právem podotýká, že jedním z důvodů pronikání Skandinávců do východní Evropy byla „honba za stříbrem“, tedy rozvíjení obchodních kontaktů s abbásovským chalífátem. Velmi zajímavá je hypotéza předpokládající existenci „ruského kaganátu“ na severu východní Evropy a jeho svržení především slovanským obyvatelstvem a následné pozvání Rurika a jeho družiny, jež se opírá

především o ruskou literaturu. Brilantně formulovaná hypotéza nesporně prohlubuje poznání okolností vzniku prvního státu východních Slovanů.

Řadu upřesňujících soudů a informací přináší pasáže věnované vzniku staroruské národnosti. Autor zde chronologickým způsobem s využitím všech písemných pramenů a výdobytků archeologického bádání dokázal postihnout a vyložit základní problémy formování ruské státnosti. Cenné jsou postřehy, jež se týkají role Chazarů a zamyšlení nad průběhem spojování jednotlivých center vznikajícího státu. Detailní znalost pramenů a literatury se projevila i v zamyšlení nad poněkud záhadnou osobností Olegovou. Větší pozornosti by si zasloužil, vzhledem k následujícímu vývoji, fakt, že v Igorově družině působili křesťané. Neotřelý je pohled na velkoknížete Svjatoslava, jehož považuje za posledního představitele politiky zaměřené na hledání nových zemí a nové kořisti. Generace jeho následovníků se orientuje na budování státu.

Jednu z nejdůležitějších událostí dějin nejen celé východní Evropy, jíž je proslulá volba věr, vtipně uvedl zřejmě nejznámější větou z Pověsti vremennych let – „Rusům je pití rozkoš“. Zde je třeba upozornit na základní problém, že Vladimír hledal spíše než víru zákon, který by mu pomohl stabilizovat vnitřní situaci v jeho říši, upevnit její mezinárodní postavení a dodat jí náležitého lesku. Tomu odpovídal jeho pokus s pohanským pantheonem i celé vyprávění o volbě věr. Vladimír dal přednost křesťanství před islámem, protože neznal žádnou islámskou říši, jež by se bohatstvím a velikostí vyrovnala byzantské říši. Zajímavé je porovnání Svjatoslavova a Vladimírova přístupu k družině v klíčovém okamžiku ruských dějin. Svjatoslav se bojí její možné negativní reakce, jež by mohla ohrozit jeho ambiciózní plány. Vladimír ji získal pro svůj plán obratnými kroky, především vysláním na poznávací cestu, jež cíleně vyvrcholila návštěvou Konstantinopole. Z událostí spojených s christianizací a následným budováním církevní organizace by si zasloužil větší pozornost fakt, že Vladimír neusiloval, na rozdíl od Borise a Štěpána Nemanji, o autokefální církev.

Zvláštní ocenění si zaslouží systematické sledování a analyzování komplikovaných vztahů mezi rurikovskými knížaty. Autorovi posloužila k objevnému pohledu na formování vnitřních poměrů, v němž knížatům a jejich družinám náležela ústřední role. Poukazuje na fakt, že Vladimír vybudoval raně středověký stát opírající se o síť městských středisek spravovaných jeho syny a správci a jejich družinami. Proslulou závěť Jaroslava Moudrého hodnotí jako krok směřující k zavedení seniorátního řádu. Zajímavý je námět, že téměř identické počínání Břetislava I. a Boleslava III. mohlo vyplynout ze starší slovanské zvyklosti. Systematické sledování vývoje vztahů mezi generacemi Rurikovců poskytuje kromě jiného jedinečnou možnost sledovat jejich sňatkovou politiku jako podstatnou součást politiky zahraniční. Marné snažení metropolitů zabránit sňatkům Rurikovců s potomky západoevropských panovnických domů prozrazuje, že události roku 1054 jejich uvažování nijak neovlivnily. Rozhodující byly jejich politické zájmy a vědomí sounáležitosti s křesťanskou Evropou.

V kapitole výstižně nazvané „Království v sobě rozdělené“ autor přiblížil okolnosti, jež vedly k rozpadu Kyjevské Rusi na úředná knížectví. Zamýšlí se nad okolnostmi drobení na stále menší úděly. Upozorňuje na model, v němž měl každý příslušník knížecího rodu právo a své dědictví, tedy na úděl, který byl důsledkem přesvědčení, že ruská země patří celému Rurikovu rodu. Mocenské vztahy proto nevytvářely vertikální model, ale horizontální, v němž platila

rodová autorita a nároky se odvíjely od rodového práva. Zde je třeba podotknout, že tento model začal definitivně odstraňovat až Ivan III. po ukončení procesu sbírání ruských zemí a svržení tatarského jha. Na rozdíl od řady ruských historiků nespojuje úřední období jednoznačně s úpadkem. Připomíná ekonomické, demografické, kulturní, etnické aspekty, jež ruskou společnost posouvaly a také stratifikovaly. Oprávněný je postřeh, že Kyjevská Rus byla i po svém rozpadu současně vnímána jako jednotný prostor, jak ukazuje další vývoj.

Mongolský vpád vnímá logicky jako událost, jež vedla k odlišnému vývoji na severu a západě východoslovanského teritoria. Přiklání se k závěru, který je vlastní novější ruské historiografii, že rozsah materiálních škod nebyl zřejmě tak zdrcující, jak evokují dobové zprávy. Výstižný je postřeh, jenž upozorňuje, že ruská knížecí elita našla způsob symbiózy s novými suverény a sama z tohoto systému těžila a mnohé přejímala. K hodnocení poměrů ve druhé polovině 13. století, jež přinesly ruským zemím celkový regres, je třeba dodat, že k němu výrazně přispěla sama knížata. Většinu mongolských nájezdů v tomto období podnikla sama knížata vedená snahou získat a udržet titul vladimírského velkoknížete. Velmi zajímavé je hodnocení politiky Alexandra Něvského, zejména jeho jednání s papežskými legáty. Někdy možná až příliš spekulativní závěry vystihují situaci a důvody, proč Alexandr jednání ukončil. Podotknout je třeba, že Alexandr realisticky hodnotil situaci, v níž se nacházel. Jeho podvig, řečeno s G. V. Vernadským, spočíval ve spoluvytváření modu vivendi s mongolskými chány. Logickým, nikoliv paradoxním, důsledkem byl postupný růst moci ruských knížat, jenž umožnil zahájení procesu sbírání ruských zemí a nastolení stavu velké tišiny za vlády Ivana Daniloviče Kality.

Hodnotit obsáhlý spis *Kyjevská Rus. Dějiny – Kultura – Společnost* pana Mgr. Michala Téry, Ph.D., na předem vymezeném počtu stran není snadné. Je těžké zvolit jiný přístup než napsat několik poznámek, jež detailnějším způsobem zdůrazní autorův badatelský přínos, který je nesporný. Zvláště je proto třeba vyzdvihnout, že zvolil metodu postavenou na řešení problémů, jež mu nedovolila vytvořit kompilaci, kterou podobně koncipovaná díla velmi často bývají. Posuzovaná práce je jedinečným podkladem pro habilitační řízení.

V Brně 20. května 2021

Doc. Dr. Pavel Boček, CSc.